

منظر معنوی رویداد پیاده روی اربعین حسینی

محمد جواد درودیان*

دانشگاه علم و فرهنگ، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۲/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۷/۷/۲۰

تاریخ قرارگیری روی سایت: ۹۷/۱۰/۱۹

چکیده | درک رویدادهای گردشگری به بررسی های زمینه‌ای وابسته است، به خصوص زمانی که رویداد مورد بررسی از جنس اعتقادی و معنوی باشد. اربعین حسینی یکی از رویدادهای خاص و ریشه‌دار اسلامی است که در سال‌های اخیر مورد توجه ویژه پژوهشگران قرار گرفته است. پیاده‌روی و سختی‌های راه برای رسیدن به یک مقصد مشترک، مفاهیم خاصی را تولید کرده است که تنها با تفسیرگری و ورود به آن قابل درک است. این پژوهش کیفی که با استفاده از ۳۸ مصاحبه، مشاهده و بررسی اسناد صورت گرفته است. برای رسیدن به اشباع نظری مصاحبه به صورت گلوله برفی صورت گرفت. همزادپنداری، حس امنیت در عین نامنی، مهمان‌نوازی‌های صادقانه، تجربه عشقی داوطلبانه و نهایتاً عشق دوطرفه میزبان و میهمان به سیدالشهدا (ع)، مؤلفه‌های درک معنوی زائران را شکل می‌دهند. اربعین یک پدیده هلوگرافیک است که از هر زاویه به آن نگاه شود، جلوه‌های خاص از معنویت را در خود دارد. منظر معنوی این پیاده‌روی را می‌توان مجموعه‌ای از دریافت‌ها و احساساتی دانست که ترکیبی است از محیط پیاده‌روی، خاطرات نقل شده از امام حسین (ع)، انگیزه‌های فردی زائرین و اتفاقات جاری در مسیر پیاده‌روی.

واژگان کلیدی | پیاده‌روی اربعین، منظر معنوی، اربعین حسینی، امام حسین (ع).

احیاء و یادآوری پیام شهادت کربلا، همه‌ساله در چهل‌م شهادت امام سوم شیعیان در مسیرهای مشخص به سمت کربلا صورت می‌گیرد. هرچند ناملازمات امنیتی سال‌های اخیر، بار فکری زیادی برای زائران و خانواده‌های آنها ایجاد کرده است، اما میل به تجربه این پیاده‌روی در زائران کم نشده است. به بیانی اجبار و الزام یا علاقه دینی موضوع کشش‌پذیری تقاضا برای سفر را کمتر می‌کند و الگوی رفتاری زائران از منحنی‌های عرضه و تقاضای نرمال خارج می‌شود (دویر، ۱۳۹۴).

سوگواری به عنوان عملی مشروع و پذیرفته‌شده در اسلام، مجاز و بصیرت بخش است و قدمتی دیرین دارد و نمونه‌هایی مثل سوگواری یعقوب برای پسرش یوسف در داستان‌های دینی نقل شده است (صنعتی، ۱۳۹۰). پیاده‌روی اربعین حسینی

مقدمه | گردشگری بیش از آنکه یک اقدام مادی باشد، ریشه در معنویات دارد. تجربه هرچند در قالب سفر رخ می‌دهد، اما با احساس و عواطف انسان‌ها شکل می‌گیرد. بنابراین می‌توان گردشگری را مقوله‌ای عینی-ذهنی دانست که با توجه به ظرف ادراکی تجربه‌کننده، کشف و درک می‌شود. زیارت به عنوان اولین و بستر ایجاد گردشگری توسط محققان معرفی شده است. زیارت با نیت مذهبی و گرایش‌های دینی همواره با سختی‌ها و مشکلات زیادی همراه بوده است. ترکیب این سختی‌ها با آرزوها و نیت معنوی باعث شده تا تجربه متفاوت و متمایزی خلق شود. پیاده‌روی اربعین یک اقدام نمادین و معنایی است که در جهت

Mohammad_javad106@hotmail.com*

شماره تماس: ۰۹۱۹۸۲۹۷۲۵۷

مبانی نظری منظر معنوی گردشگری

گردشگری مذهبی و زیارتی یکی از اولین گونه‌های گردشگری است. طبق آمار در سال، حدود ۳۰۰ میلیون زائر در اقصی نقاط جهان به سیاحت می‌پردازند که ۲۹ میلیون نفر از آنها را گردشگران مذهبی بین‌المللی تشکیل می‌دهند. زیارت، جشن‌های مذهبی، اعتکاف و ... از مصداق‌های این گونه از گردشگری است که یافتن معنا در آن هم به صورت قلبی و هم به صورت محیطی ممکن است (Jamal & Robinson, 2011: 237).

در قرآن کریم (سوره حج ۴۶) اشاره شده که «آیا در این زمین سیر نکرده‌اند تا برای آنها دل‌هایی پیدا شود که بدان بیندیشند یا گوش‌هایی که بدان بشنوند؟! زیرا در حقیقت چشم‌های ظاهر کور نمی‌شود ولیکن دل‌هایی که در میان سینه‌هاست کور می‌گردد»، (تصویر ۱). این اشاره تأکید بر بعد معنوی و عمیقی دارد که از ماهیت سفر حاصل می‌شود. اینکه چشم ظاهر با چشم باطن متفاوت است و سیر کردن در زمین با این دو چشم در ارتباط است. در سفر گوش معنوی انسان باز می‌شود و انسان دریافت‌های

نوعی سوگواری است که روایت مظلومیت خاندانی پاک در مقابل گروهی از ناپاکان را نقل قول می‌کند. هرچند این نقل قول در مسیر تاریخ به واسطه تفاوت‌های فرهنگی و تجربیات معنوی خرده‌فرهنگ‌ها تحت تغییر قرار گرفته است، اما ریشه آن همچنان ثابت و بی‌تغییر مانده است. پیاده‌روی اربعین شامل جمعیتی غیر همگن و کاملاً متفاوت است که در یک نقطه فصل مشترک دارند و آن، دوست داشتن جمعیتی پاک و مظلوم است. این تنوع و تفاوت‌های بسیار زیاد بین تجربه کنندگان رویداد اربعین موجب شده تا تجربیات متفاوت در کنار احساسات مشترک و جمعی شکل بگیرد. اما سؤالی که در این مطالعه مدنظر محققان است این است که ادراک معنوی کسانی که در این پیاده‌روی عظیم شرکت می‌کنند، چگونه است؟ لذا این مطالعه در راستای کشف و تبیین درک معنوی گردشگران پیاده‌روی اربعین با استفاده از داده‌های میدانی و زمینه است تا نمایی نسبتاً جامع و کامل از مقوله‌ای تکه‌تکه و هلوگرافیک ارائه دهد. در ادامه مبانی نظری، روش‌شناسی و یافته‌های تحقیق ارائه می‌شود و نهایتاً به جمع‌بندی ختم خواهد شد.

تصویر ۱: مراسم حج. مأخذ: خبرگزاری مهر.

مؤمنی از دنیا می‌رود، زمین تا چهل روز برای فقدان او گریان و عزادار است» (طبرسی، ۱۳۷۰: ۴۶۵). ممکن است منشأ فراگیر شدن مجالس چهلیم برای اموات مؤمنین همین روایت نبوی باشد در حالی که موضوعی شرعی به حساب نمی‌آید.

در بین ائمه معصوم نیز تنها امام معصومی که اربعین دارند امام حسین (ع) هستند. در واقع اربعین سیدالشهدا (ع) سند مظلومیت و حقانیت ایشان در عرصه کشمکش حق و باطل نمودار می‌سازد (تقوی، ۱۳۶۸: ۲۲)

- امام حسن عسکری (ع) می‌فرماید: نشانه‌های مؤمن پنج چیز است: پنجاه رکعت نماز، زیارت اربعین، انگشتر به دست راست کردن، جبین را در سجده بر خاک گذاردن و بلند گفتن بسم‌الله الرحمن الرحیم در نماز. که این روایت خود از مهم‌ترین دلیل بزرگداشت اربعین است (ابن طاووس، ۱۳۷۶).

در میان شیعیان، اربعین امام حسین از ارزش و اعتبار خاصی برخوردار است. صاحب‌نظران و علمای شیعه بر این باورند مبنای تاریخی این روز ورود اسرای واقعه کربلا به این شهر در سال ۶۱ هجری و دفن سر مبارک امام در کنار پیکرشان است. عده دیگری از علما نیز بر این باورند مبنای بزرگداشت این روز ورود جابرین عبدالله انصاری یکی از اصحاب برجسته رسول خدا (ص) به همراه همسرش عطیه عوفی به کربلاست (پژوهشکده حج و زیارت، ۱۳۹۴). این گروه بر این باورند که ورود کاروان اسرا در سال ۶۲ هجری صورت گرفته است و ... اما هر دو گروه استدلالاتی را برای اثبات حرف خود می‌آورند.

زیارت با پای پیاده در واقع بزرگداشتی است که در تاریخ بارها تکرار شده و محدود به زمان حال نیست. به طور مثال حضرت آدم هزار بار با پای پیاده به زیارت خانه خدا رفت. در واقع این شیوه، اختصاص به دین و فرهنگ خاصی ندارد. همان‌طور که پادشاه روم با خدا پیمان بسته بود که به شکرانه پیروزی در جنگ با امپراتوری ایران از مقر خود یعنی قسطنطنیه پیاده به زیارت بیت‌المقدس برود (همایون و بد، ۱۳۹۵)؛ (تصور ۲).

در دین اسلام نیز زیارت با پای پیاده، سفارش شده و از آن به فعلی مثبت یاد شده است. از نقل‌های تاریخی این‌گونه به دست می‌آید که تشرف به بارگاه ائمه اطهار (ع) با پای پیاده، از زمان حضور ائمه رایج بوده و در نقاط مختلف سرزمین اسلامی صورت گرفته است. ولی در طول تاریخ و به واسطه حکومت‌های متفاوت، این تشرف‌ها با سختی‌ها و مشکلاتی همراه بوده است. حاکمان حکومت‌های شیعی مانند حکومت آل بویه، به این سنت حسنه اقدام کرده و سعی در تبلیغ آن بین شیعیان داشته‌اند. بنا به نوشته جلال‌الدوله (ابن جوزی، ۱۳۷۹)، یکی از نوادگان عضدالدوله، در سال ۴۳۱ ه. ق با جمعی از یاران خود برای زیارت، رهسپار نجف شده و از خندق شهر کوفه تا حرم امیرالمؤمنین (ع) در نجف راه، که یک فرسنگ فاصله بود، پیاده و با پای برهنه پیمود.

زیادی را تجربه می‌کند. پیداکردن جهان‌بینی و نیز بالا رفتن سطح تعقل جز با ترک خانه و سفر کردن به دست نمی‌آید و این است فلسفه تأکید و توصیه اسلام به گردشگری و سفر و مشاهده عاقبت پیشینیان (محقق داماد، ۱۳۹۵). هرچند گردشگری با معنویت و معنا در ارتباط است اما نمی‌توان آنها را یکسان دانست (ایمانی خوشخو، پورجم علویجه و نادعلی پور، ۱۳۹۴). دین‌داری، مانند معنویت به چتر تشبیه شده است که به اعتقادات و سنت‌ها قابل ترجمه است. در حالی که اساساً دین یک زیرشاخه از معنویت است، تولید معنا در سفر یکی از ساده‌ترین کارکردهای دینی و غیردینی گردشگری است (Tribe, 2009) حضور در رویدادها با انگیزه‌های متفاوتی مثل اجتماعی شدن، با اعضای خانواده بودن، تجربه‌های جدید و... همراه بوده است (همایون و بد، ۱۳۹۴). بنابراین انگیزه‌های متفاوت می‌تواند معانی متفاوتی را تولید کند. یافتن معنا بیش از آنکه نیازمند ابزار خاصی باشد، به توجه و تعمق نیاز دارد. این توجه می‌تواند از درون فرد تحریک شود یا از طریق محیط، زمینه‌سازی شود. شرکت در رویداد مذهبی و غیر مذهبی موجب می‌شود بستر مناسب برای پذیرش مفاهیم معنوی فراهم شود. این بستر سازی می‌تواند بدون توجه به انگیزه‌های گردشگران و صرفاً بر اساس حس و حال ایجاد شده در سفر ایجاد شود.

اینکه گردشگر در چه مسیری قرار داشته باشد و راهنمای سفر یا تور چگونه فضای سفر و داستان‌های آن را تفسیری و تحلیلی منتقل کند، کیفیت معنا در گردشگری را تعریف می‌کند. بنابراین معنا، بخشی از گردشگری است که برای به دست آوردن آن باید زمینه‌سازی، داستان‌سازی، روایت‌پردازی و تفسیر و تحلیل را به کار گرفت. منظر معنوی یک سفر همان ادراکات، احساسات و برداشت‌های معنوی است که گردشگران به طور متفاوت دریافت می‌کنند. این منظر از فردی به فرد دیگر و از شرایطی به شرایط دیگر متفاوت است، اما می‌توان نمایی عینی-ذهنی از آن را ترسیم کرد.

اربعین

واژه اربعین از اصطلاحاتی است که در متون دینی، حدیثی و تاریخی کاربرد زیادی دارد. آثار حفظ چهل حدیث، دعای چهل نفر، کمال عقل در چهل سالگی، گریه چهل روز زمین، آسمان و فرشتگان بر امام حسین، استحباب زیارت اربعین و... از جمله مواردی است که جایگاه این عدد را در معارف اسلامی بیان می‌دارد (پاک‌نیا، ۱۳۸۳). در اینجا به اختصار به چند نمونه از این موارد اشاره می‌شود:

- پیامبر (ص) در سفارش‌هایش به ابوذر غفاری به جایگاه والای مؤمن در جهان اشاره کرده و فرموده است: «ای ابوذر! هنگامی که

سنگ‌اندازی‌ها و حوادث دردناکی در راه این مسیر اتفاق افتاده است. برای نمونه می‌توان به حادثه سال ۱۳۹۷ قمری اشاره کرد. در این سال زائران از مدت‌ها پیش برای بهره‌برداری‌های تبلیغی و سیاسی بر ضد حکومت طاغوتی عراق، برنامه‌ریزی‌های زیادی کرده بودند، حکومت عراق با خشونت زیاد، راهپیمایان را در طول راه، به گلوله بستند. به طوری که از این حادثه به عنوان اربعین خونین یاد می‌شود.

این واقعه، به صورت پیاپی در سال‌های ۱۳۹۰، ۱۳۹۵، ۱۳۹۶ قمری نیز اتفاق افتاده بود اما حرکت گسترده سال ۱۳۹۷ ق. بی‌سابقه بوده (محدثی، ۱۳۸۹: ۴۵). صدام در دوران حاکمیت بیش از سی‌ساله خود، همه مراسم عزاداری اهل بیت (ع) را تعطیل کرد، اما پس از نابودی حکومتش، بغض‌های فروخورده چندین‌ساله سر باز کرد و انفجاری از حضور شیعیان در حرمین شریفین رخ داد.

از دیگر نکات این همایش بزرگ باور عمیق مذهبی شرکت‌کنندگان و دست‌اندرکاران است؛ به طوری که با توجه به افزایش حملات تروریستی در سال‌های اخیر و تهدیدات آنها به بمب‌گذاری در طول مسیر، نه تنها از حجم تقاضا برای این سفر کاسته نشده، بلکه هر ساله شاهد جمعیت بیشتری در این پیاده‌روی هستیم؛ در حالی که ترس از امنیت از عوامل مهم

در زمان حکومت صفویه نیز اهتمام بسیاری بر زیارت با پای پیاده صورت گرفته است. شاه عباس صفوی و علمای بزرگ این عصر همچون شیخ بهایی، برای رواج فرهنگ زیارت در بین مردم، از اصفهان عزم مشهد کرده و با پای پیاده به زیارت امام‌رضا (ع) رفتند.

علما و مراجع تقلید حوزه علمیه نجف نیز، به تأسی از ائمه اطهار (ع)، اهتمام زیادی به این سنت حسنه داشته‌اند. به طور مثال می‌توان به کاروان بزرگ آیت‌الله سیدمحمد شاهرودی اشاره کرد که زبان‌زد همگان بود (همان: ۱۷۵) یا علامه امینی مؤلف کتاب «الغدیر» یکی دیگر از شخصیت‌های برجسته حوزه علمیه نجف که به طور مرتب، در این مراسم شرکت می‌کرد (لطفی، ۱۳۷۹: ۴۰).

نقل‌شده که زیارت کربلا با پای پیاده، تا زمان مرحوم شیخ انصاری مرسوم بوده اما در برهه‌ای از زمان به ورطه فراموشی سپرده می‌شود و توسط میرزا حسین نوری دوباره احیا می‌شود. به تدریج پیاده‌روی نجف تا کربلا در عراق گسترش بیشتر پیدا کرد و مردم از سایر شهرهای عراق به سمت کربلای معلی می‌آمدند.

نگاهی به پیشینه برگزاری پیاده‌روی اربعین در تاریخ عراق نشان‌دهنده تضادی همیشگی میان حاکمیت سیاسی و اقلیت دینی شیعه است و در گذر این سال‌ها

تصویر ۲: پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۶. عکس: محمدجواد درودیان، ۱۳۹۶.

کاهش تقاضای گردشگری است (همایون و بد، ۱۳۹۴).

طبق آمارهای رسمی تعداد زائران بارگاه ملکوتی امام حسین(ع) در سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ بین ۱۰ تا ۱۴ میلیون نفر بوده است. آمارهای مراکز مختلف گویای آن است که مراسم زیارت اربعین سال ۲۰۱۶ که با حضور بیش از ۲۰ میلیون نفر برگزار شد، بزرگ‌ترین تجمع بشری در جهان بوده است. همچنین هر سال، خیل عظیمی از پیروان سایر ادیان از جمله مسیحیت نیز به همراه هیئت‌های عزاداری برای شرکت در مراسم اربعین سرور سالار شهیدان وارد کربلا می‌شوند.

بر این اساس، بزرگ‌ترین همایش انسانی دنیا در اختیار شیعیان است؛ درحالی‌که کنگره عظیم حج هر سال با حضور حداکثر ۴ میلیون مسلمان برگزار می‌شود. به این ترتیب، حج حسینیان در کربلا، سعی بین صفا و مروء آنها در بین الحرمین و لباس احرام آنها، لباس عزای سیدالشهداست.

اما ممکن است این پرسش به ذهن بیاید که علت پیاده رفتن و تحمل سختی‌های گوناگون در این مسیر چیست؟ در ادامه روایتی از امام صادق(ع) بیان می‌کنیم که به خوبی زوایای پنهان این موضوع را آشکار می‌سازد. امام صادق(ع) درباره ثواب زیارت امام حسین(ع) با پای پیاده می‌فرماید: «کسی که با پای پیاده به زیارت امام حسین(ع) برود، خداوند به هر قدمی که برمی‌دارد یک حسنه برایش نوشته و یک گناه از او محو می‌فرماید و یک درجه مرتبه‌اش را بالا می‌برد، وقتی به زیارت رفت، حق تعالی دو فرشته را موکل او می‌فرماید که آنچه خیر از دهان او خارج می‌شود را نوشته و آنچه شر و بد است را ننویسند و وقتی برگشت به وی می‌گویند: به خدا قسم! هرگز تو آتش را به چشم نخواهی دید و آتش نیز هرگز تو را نخواهد دید» (قمی، ۱۳۷۷: ۱۳۴). همچنین این پیاده‌رفتن خود از منظرهای گوناگون قابل بررسی است به طور مثال روابط انسانی شکل گرفته در طول مسیر، تعامل جامعه میزبان با جامعه میهمان، رفتارهای زوار با یکدیگر و تمایل خدام برای پذیرایی از زائرین سیدالشهداء که در ادامه مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

روش‌شناسی

این مطالعه کیفی و بنیادین، در برنامه پیاده‌روی اربعین سال ۱۳۹۵ با استفاده از مصاحبه، مشاهده و بررسی فیلم‌ها صورت گرفت. محقق این پژوهش به عنوان مشاهده‌گر و مداخله‌گر فعال در این رویداد حضور پیدا کرد و با استفاده از مصاحبه و مشاهده اقدام به گردآوری نظری داده نمود. برای خلاصه‌سازی مصاحبه‌ها از روش کدگذاری استفاده شد که زمینه تجزیه داده‌های تحقیق به واحدهای قابل تفسیر و ارتباط را فراهم

می‌سازد (ابوالمعالی حسینی، ۱۳۹۰). سؤال اصلی تحقیق این بود که حس و حال معنوی در برنامه اربعین چیست؟، لذا از طریق مصاحبه‌های باز این امکان به پاسخ‌دهندگان داده شد تا حال و هوای خود را توصیف کنند. از این جهت که رسیدن به اشباع نظری یا عدم‌اضافه‌شدن مفاهیم جدید به تحقیق مد نظر قرار گرفت (خاکی، ۱۳۹۲) تعداد مصاحبه‌شونده‌ها کاملاً نامشخص و وابسته به توسعه تحقیق تعریف شد. بنابراین پس از ۳۸ مصاحبه مفهوم مدنظر کشف شد، اما به واسطه فرصت زمانی و امکان مصاحبه‌های تکمیلی، این رقم به بیش از ۵۰ مصاحبه افزایش یافت. برای یافتن مفهوم مد نظر از این اقدام اکتشافی و توصیفی تلاش شد تا از کلمات استفاده‌شده توسط پاسخ‌دهندگان برای کدگذاری استفاده شود. آنچه در انتهای کدگذاری مدنظر بود، داشتن ارتباط و پیوستگی بین کدهای انتخابی و ادغام آنها تا مرحله‌ای بود که کدهای بی‌ارتباط و بی‌اهمیت از تحقیق حذف شوند. نتیجه مطلوب این پژوهش رسیدن به چارچوب مفهومی است که بتواند حال و هوای قابل درک در اربعین را به واژه‌هایی ساده‌تر و قابل‌لمس‌تر ترجمه کند.

یافته‌ها

الف: حس امنیت در اوج ناامنی

حس امنیت یکی از مهم‌ترین ارکان گردشگری است که در صورت فقدان آن، گردشگران مقاصد دیگر را انتخاب خواهند کرد. حس امنیت از خود امنیت مهم‌تر است. چراکه گردشگران بر اساس حس خود نسبت به واقعیت‌های عینی تصمیم‌گیری می‌کنند. حضور داعش در عراق و سوریه و ناامنی‌های مکرر منطقه خاورمیانه، بستر اولیه جذب گردشگر را با مشکل روبرو کرده است. اما آنچه در پیاده‌روی اربعین مورد توجه است، گرایش بیش‌ازپیش زائرین به تجربه معنوی سفر اربعین بدون توجه به وضعیت امنیتی است. در همین رابطه صحبت‌های این زائر عراقی نسبت به امنیت مسیر جالب توجه است.

«این جمعیت زیاد از ۱۴۰۰ سال پیش همواره زیارت اربعین را پیاده انجام داده‌اند. در زمان متوکل مچشان را قطع می‌کردند، از آنها پول می‌گرفتند، از هر ۱۰ زائر یکی را می‌کشتند، ولی باز مردم می‌رفتند. در زمان حکومت صدام ژنرال‌های بعثی در راه کمین کرده و شکنجه، زندانی و تهدیدهای ناموسی می‌کردند ولی مردم می‌آمده‌اند. آیا این معجزه نیست؟».

به نظر می‌رسد در اینجا بنیان‌های اولیه استقرار گردشگری با سؤال روبه‌رو شده است. گردشگری که

با اسیران کربلا و نشان دادن عشق بی‌حد و حصر خود به سیدالشهدا (ع) مرهمی معنوی بر دل خود بگذارند. درک سختی سفر، شیرین است. چراکه به سفری تاریخی و پرخاطره از حسین و یارانش متصل شده است.

ج: مهمان‌نوازی رقابتی

در مسیر و انتهای مسیر پیاده‌روی اربعین بدون شک باید به امکانات رفاهی و نیازهای زائرین نیز پاسخ داده شود. موکب‌ها به عنوان بهترین مکان برای پاسخگویی به نیازهای زائرین این مهم را فراهم می‌سازند و در واقع تعامل خدام با زوار، مفهوم زیبایی به نام نظام حبی در روابط انسانی را به وجود می‌آورد؛ نظامی که در آن، میهمان‌های پیاده، مهمان‌های حسین‌اند و هر آنچه از عشق و محبت به حسین (ع) در دل آنها جاری است، در این مهمان‌نوازی خالصانه نمود پیدا می‌کند. به طور مثال پیرزنی که از لحاظ مالی هم قوی به نظر نمی‌رسید، در مسیر زائران حسینی، التماس‌کنان به دنبال مهمان بود تا برای پذیرایی به خانه خود بیاورد. حرف‌های وی این‌گونه بود: «هنوز زوار گیرم نیامده. بعضی روزها زوار گیرم می‌آید، بعضی روزها هم نه. زائرین! به خاطر امام حسین بیاید منزل من استراحت کنید».

آنها به محض پیدا کردن زائر، تمام امکانات خود را در اختیار وی قرار می‌دهند و تمامی آنچه در توان دارند برای او انجام می‌دهند. جالب اینجاست که این حکایت رنگ و بوی رقابت به خود گرفته است و خادمین برای پیدا کردن زائر و نشان دادن خلوص خود، رقابت بسیار تنگاتنگی با یکدیگر دارند. در اینجا توانگری مالی، عنصری تعیین‌کننده و مؤثر در مهمان‌نوازی نیست و خادمین با سرمایه عشق به حسین (ع) از ارتباطات خانوادگی، همسایه‌ها و نسبه خرید کردن، زمینه دسترسی به تمامی نیازهای زائرین را فراهم می‌سازند و این همان حس مهمان‌نوازی میزبان نسبت به مهمان است که در گونه‌های مختلف گردشگری به اشکال معنوی و مادی به چشم می‌خورد.

مهمان‌نوازی در این ایام، چیزی است که نه فقط در موکب‌ها، بلکه بین زائرین نیز مشاهده می‌شود. زائرین با حسی مشترک نسبت به امام حسین، به یکدیگر کمک می‌کنند. همگی نسبت به محیط، نسبت به اتفاقات و نسبت به لحظه‌لحظه سفر حس مسئولیت

تا به حال وابسته به ابعاد سه‌گانه مقدس آب، خوراک و محل اقامت بود، با مؤلفه غیرمادی «عشق» جور دیگری رفتار می‌کند. عشقی که جای خالی امنیت را هم پر می‌کند. کشته‌شدن در مسیر سفر چیزی در حد شهادت در مسیر حسین (ع) را تداعی خواهد کرد. بنابراین ناامنی بیشتر با حس نزدیکی و صمیمیت بیشتر با امام حسین (ع) همراه است.

صحبت‌های دختری که به علت انفجار در مسیر پایش را از دست داده بود تأییدکننده این مدعا است:

- خبرنگار: چند روز در مسیر هستید؟

- دختر: ۱۳ روز

- خبرنگار: پیاده‌رفتن با این پا برایت سخت نیست؟

- دختر: (بدون مکث) نه ... نه ... خسته نمی‌شم. برای امام حسین حتی سوار ماشین هم نمی‌شم.

به نظر می‌رسد واژه تهدید یا خطر برای زائران حسینی، موضوعی تعریف نشده است، چون آنها به مولایی اقتدا کرده‌اند که از جان و مال خود گذشت و بر علیه ظالم قیام کرد. شاید هم تهدید و خطر در مسیر زیارت، بخشی از جذابیت‌های تجربه حسینی سفر است. نمی‌توان گفت که حس ناامنی را کسی درک نمی‌کند، اما این حس در فضایی از معانی شهادت و گذشت، جور دیگری درک می‌شود.

ب: هم‌زادپنداری سختی مسیر

درک سختی‌های تجربه معنوی اربعین، تنها لمس کردن و تحمل کردن نیست، بلکه نوعی هم‌زادپنداری در خود دارد. حال و احوالات درونی زائرین با این سختی‌ها و دشواری‌ها درگیر می‌شود. این درگیری برای آنها تولید معنا می‌کند و این معانی در یک راستا قرار می‌گیرد. سختی‌های امام حسین برای احیای دین اسلام با سختی‌های سفر همراه و همگام می‌شود. مسافر در هر لحظه خود را در میدان دیده‌نشده سفر کاروان کربلا می‌بیند. به گفته یکی از مصاحبه‌شونده‌ها این سفر، «... یک سفر معنوی است. این به نمایش گذاشتن عشق است و وقتی عشق هست، سختی و ناراحتی جسمی هیچ اهمیتی ندارد!».

او در پاسخ به چرایی نپوشیدن کفش گفت: «به خاطر رنجی که آنها تحمل کردند. هیچ رنجی قابل مقایسه با آن نیست!».

مشاهدات نشان می‌دهد سختی و مشکلات مسیر پیاده‌روی نه تنها باعث رانده‌شدن مردم از این مسیر نشده، بلکه بسیاری از افراد سعی دارند تا با هم‌دردی

و: عشق دوطرفه میزبان و میهمان به حسین(ع)

مستندات نشان می‌دهد با توجه به حوادث پیش آمده در حج سال ۱۳۹۴ و نیز مشکلاتی که حاکمان سعودی برای زوار بیت‌الله الحرام پیش آورده‌اند، استقبال از سفر اربعین سیدالشهدا (ع) بیشتر شده است. همان‌طور که شاهد هستیم هرساله جمعیتی چند برابر از کنگره عظیم حج به کربلا می‌آید.

اما این شرایط مقطعی صرفاً بهانه‌ای است برای ایجاد تجربه در گردشگرانی که به سمت کربلا هدایت شده‌اند؛ زائرینی که با توجه به تجربه‌های قبلی فرصت مقایسه و تطبیق تجربیات خود را پیدا می‌کنند. به طور مثال زائر مسلمان انگلیسی ۴۰ ساله‌ای می‌گوید: «من ۱۳ بار در اربعین به کربلا آمده‌ام و تقریباً به زیارت تمامی مکان‌های زیارتی نیز رفته‌ام، اما حس ویژه‌ای در اینجا دارم که در مکه ندارم. کربلا بهتر از مکه است.»

آنچه تنها عنصر شکل‌گیری این حس و حال متمایز با سایر اماکن مقدس است، وجود حس عشق و عبادت دوطرفه میهمان‌ها و میزبان‌ها به حسین است. عملاً دو طرف اقداماتی انجام می‌دهند که از نظر جامعه خود، نوعی عبادت و زیارت است. میهمان به پیاده‌روی و میزبان به رسیدگی به عاشقان حسین و در این میان یک تقابل معنوی در حال رخ دادن است. هر دو گروه خادمان یک نفر هستند و این نفر واسط محبت و عشق‌ورزی بین این دو گروه از خادمان است. زائر در طلب رسیدن به یار در مسیر است و ساکنین مسیر به دنبال خدمت‌رسانی به همراهان حسین در زمانی غیر از حسین(ع) در واقع دو طرف سعی در راضی و خشنود کردن یکدیگر دارند.

ه) تجربه سفری متفاوت برای همه افراد

برخی از زائرین بدون نیات معنوی، صرفاً برای تجربه کردن این پیاده‌روی عظیم به این میدان پا می‌گذارند. بنابراین کنجاوی آنها عاملی برای تجربه سفر و تماس به گروهی ناهمگون ولی دارای هدفی مشترک است.

در ادامه صحبت‌های فردی که برای اولین بار این گردهمایی را تجربه می‌کنند، مطرح می‌شود: «من بار اولیه که اومدم کربلا. خاطراتی که دوستانم برام تعریف کردن از این پیاده‌روی و مهمون‌نوازی مردم، جذبم کرد که پیام و تجربه کنم.»

این تفاوت چیزی است که به عنوان جاذبه، موجب جلب

دارند و بدون وجود هیچ نسبت و رابطه‌ای به یکدیگر رسیدگی می‌کنند. این یعنی حس مهمان‌نوازی مهمان نسبت به مهمان که در گونه‌های مختلف گردشگری به این سادگی‌ها قابل مشاهده نیست.

د: داوطلبانه بودن عشق به حسین

هرساله افراد زیادی از اقصی نقاط جهان خود را به این همایش بزرگ می‌رسانند. افرادی که هریک با نیت و علت خاصی در این جمع حضور پیدا می‌کنند. یکی از مسافران که زائر ایرانی جوانی است، می‌گوید: «داشتم به این فکر می‌کردم چی میتونه این‌ها رو بکشونه بیاره اونجا. از این لحاظ که بگیم مثلاً بهتون جایزه می‌دن. هیچی. به نظرم هیچ قدرتی نمی‌تونه یه نفر رو بکشونه سه روز که یک مسیرو طی کنه؛ فقط امام حسین(ع)».

مرد جوان ایرانی‌ای از ورامین می‌گوید: «من در ورامین صد متر راه برم خسته می‌شم. یه جوروی جذمون می‌کنه امام حسین و عشقش که واقعاً دوست ندارم بایستم، فقط دوست دارم برم». زائر جوان سوری اذعان دارد: «شوق رسیدن به امام حسین(ع) باعث می‌شود هر چیزی را فراموش کنی. هیچ نوع انفجاری برایت مهم نیست. همین که به نزدیکی‌های کربلا می‌رسی نور و معنویتی را مشاهده می‌کنی و احساس می‌کنی که چیزی تو را جذب می‌کند و دوست داری به طرفش بروی، آنگاه دیگر هیچ چیز را احساس نمی‌کنی نه درد پا و نه درد کمر را...».

زائر جوان استرالیایی اذعان دارد: «دلیل اینکه ما الان در مسیر هستیم امام حسین(ع) است. خود من می‌توانستم الان در سیدنی مشغول خوش‌گذرانی باشم به جای اینکه اینجا باشم. امام حسین(ع) همانند یک آهن‌رباست و ما هم مثل براده‌های آهن هستیم که به سمت او جذب شده‌ایم و مقاومت هم نمی‌توانیم بکنیم». او ادامه می‌دهد: «انگار نیرویی تو را به سمت او می‌کشد و تو توان ماندن نداری. واقعاً نمی‌شود توصیف کرد.»

آنچه مسلم است، ماهیت داوطلبانه بودن برنامه پیاده‌روی و در کنار هم قرار گرفتن افرادی متفاوت با نیتی مشابه، فضای معنوی خاصی را ایجاد کرده است. این داوطلبانه بودن عشق به امام و کشش بسیار زیاد معنایی آموزه‌های حسین(ع) باعث شده تا حال معنوی عمومی در مسیر پیاده‌روی حس شود که شاید در هیچ مسیر دیگری قابل درک نیست.

نتیجه‌گیری

منظر معنوی اربعین مقوله‌ای پیچیده از ذهنیات و عینیات-ذهنیات است که به ماهیت تجربه آن شکلی چندلایه داده است. حس عاشقی و باز زنده‌سازی صحنه عاشقی در فعالیتی سخت و پرخطر موجب شده تا زائرین در لحظه‌لحظه پیاده‌روی، تجربیات متمایزی را داشته باشند.

فضای هم‌زادپنداری و هم درد شدن با غم تنها بودن حسین و یارانش در جریان کربلا، زائرین را با اندوه و غمی مشترک به تحمل سختی‌ها فرستاده است. داوطلبانه بودن حضور در این برنامه، احساس امنیتی که ریشه در حس حضور امام حسین در تمامی لحظه‌ها دارد، موجب شده تا مهمان‌نوازی‌های بی‌مثالی جلوه نماید که از عشق دو طرف میهمان و میزبان به امام حسین سرچشمه گرفته است. واقعه عبور کاروان باقی‌ماندگان کربلا و آوارگی خانواده امام پس از کربلا، حس مظلومیت و بی‌گناهی را به راه‌پیمایان اربعین داده است. این زائران با سختی‌های سفر قرار دوستی می‌گذارند و سختی‌ها و مشکلات حس و حال درمان‌گری و قرار گرفتن در جبهه یاران حسین را تداعی می‌کند. امام حسین مثل آهن‌ربایی قدرتمند به جذب کردن

نظر مخاطبان مشاهده‌کننده می‌شود و تجربه متفاوتی برای آنها ایجاد می‌کند. کسی که تا به حال از معانی واژه‌هایی مثل شهادت، گذشت از خانواده و فدا شدن در راه خدا شناختی نداشته است، در این فرصت به خوبی آن را لمس می‌کند. یکی از مصاحبه‌شونده‌ها می‌گوید: «وقتی فالورهای یکی تا این حد خاص و از خودگذشته هستن، خودش چی می‌تونه باشه؟ من تا قبل این سفر حسین رو نمی‌شناختم ولی توی این سفر فهمیدم که موجودی عجیب و متفاوت است. سفری که من تجربه کردم با همه سفرهام متفاوت بود».

بحث و بررسی

دسته‌بندی و ادغام مفاهیمی که در توصیف درک معنا در پیاده‌روی اربعین انجام گرفت منجر به ساخت این مفهوم شد (جدول ۱).

منظر معنوی پیاده‌روی اربعین از نوع هم‌زادپنداری، امنیت قلبی درک‌شده، مهمان‌نوازی غیر منفعت‌طلبانه، رابطه داوطلبانه و قلبی، تجربه سفری متفاوت برای همه افراد و نهایتاً عشق دوطرفه میزبان و میهمان به امام حسین (ع) است، که نمودی عینی، عینی-ذهنی و ذهنی از ارزش‌های آزادگی، تحمل و گذشت برای دیگران است.

جدول ۱: حال معنوی زائرین اربعین حسینی. مأخذ: نگارنده.

مفهوم	ابعاد	نوع	توضیح
منظر معنوی اربعین	حس امنیت در اوج نامنی	ذهنی	سفر برای تجربه‌ای والا با مفهوم شهادت معانی جدیدی ایجاد می‌کند. امنیت چیزی است که از درون دل زائرین ایجاد می‌شود نه از مسیر پیاده‌روی.
هم‌زادپنداری مسیر	هم‌زادپنداری سختی	عینی-ذهنی	کاروان امام حسین و حضرت زینب، با مسیر پیاده‌روی اربعین چندباره متولد می‌شود و زائرین خود را با این داستان پر از سختی و خطر، همراه می‌یابند.
مهمان‌نوازی رقابتی	مهمان‌نوازی رقابتی	عینی-ذهنی	مهمان‌نوازی از دو نوع میزبان به مهمان و مهمان به مهمان در کلیه فعالیت‌های پیاده‌روی جاری است و دست‌مایه رقابتی آن بدون هیچ‌گونه منفعت‌طلبی همراه است.
داوطلبانه بودن عشق به حسین	داوطلبانه بودن عشق به حسین	عینی-ذهنی	هیچ اجبار خارجی این افراد را دور هم جمع نکرده است و این پیاده‌روی به طور کاملاً داوطلبانه و خودجوش شکل گرفته است.
عشق دوطرفه میزبان/ میهمان به حسین (ع)	عشق دوطرفه میزبان/ میهمان به حسین (ع)	عینی-ذهنی	اشتراک بین دو گروه میزبان و مهمان در عشق به حسین است که این اشتراک در تمامی لحظه‌های سفر قابل‌لمس و قابل دریافت است.
تجربه سفری متفاوت برای همه افراد	تجربه سفری متفاوت برای همه افراد	ذهنی	تجربه محیطی وسیع‌تر از زندگی روزمره و فرصتی برای احیای مجدد هر فرد و پیدا کردن معنویت از دست‌رفته در راه این مسیر

کشیدن‌های یک معشوق در سوگ عاشق است؛ عاشقی که هرکجا را می‌نگرند نشان از اوست. معشوق‌ها سرگشته و حیران در مسیر، برای درد مشترک به یکدیگر دلداری می‌دهند و هر چه در عشق به عاشق دارند به معشوق می‌دهند. فضای عاشقانه اربعین حسی از زندگی دارد که از درون شهادت امام حسین و یارانش زنده شده است و این زندگی در ساق‌ها و قدم‌های زائران رنگ می‌گیرد.

انجام مطالعه در فضای معنوی اربعین، درحالی‌که جلوه‌های تحقیق‌گری و اکتشافی دارد، نوعی کشف شدن و شناخته شدن معنوی است. اربعین صدایی است که نسل‌ها توسط پدران و مادران به فرزندان نقل شده و نجوای آن از هرکجای عالم شنیدنی است. به نظر می‌رسد برای شناختن نواهای این نجوا لازم باشد پژوهش‌های میدانی هدفمندتر با هدف تفکیک و تشخیص گروه‌های اجتماعی متفاوت با مقصدهای مختلف صورت گیرد. هرچند صدای ساز این پیاده‌روی موزون و دل‌نشین است و توسط نفس‌های حسین (ع) نواخته می‌شود، اما نقش این ساز را دل‌های سوخته حسینی از گوشه‌های دنیا بازی می‌کنند. نگاه از این گوشه‌ها به پدیده اربعین می‌تواند موجبات شناخت بیشتر معنویت جاری در این رویداد را فراهم سازد.

براده‌های آهن دل‌های عاشق بی‌وقفه ادامه می‌دهد و این عاشقان بدون مقاومت در مقابل این کشش بی‌انتها با یکدیگر هم‌مسیر، همراه، وابسته و پیوسته می‌شوند. خیلی‌ها تجربه کردن این حس و حال را بهانه‌ای برای پیاده‌روی کردند، اما فضای پیاده‌روی و مسیر حرکت، چیزی غیر قابل توصیف و تشبیه است. رفتار دوستانه میزبان با میهمان جبرانی است از عدم مهمان‌نوازی بزرگان‌شان از حسین و خاندانش و این حال خوش آنها را از هرگونه محاسبه اقتصادی و منفعت‌طلبانه دور کرده است.

گرفتار شدن در اینجا به معنای خوبی روایت می‌شود. گرفتار شدن در جاذبه عشق به کسی که برای احیای دین از خود و خانواده‌اش گذشته است و حس معنوی زائران مثل حس گرفتار شدن در حالی است که دیگر میلی به خروج از آن نیست. گرفتاری به عشقی که بی‌پایان است و از نسلی به نسل دیگر از آن یاد شده است.

پیاده‌روی اربعین نمایی از عاشقی با سختی‌هایش است، در شکلی که عاشق واقعی سال‌های پیش بی‌صدا و در تنهایی سختی‌هایی را تحمل کرده باشد و معشوق پس از سالیان دراز صدای معشوق را شنیده باشد. معشوق حال عاشق را تازه دریافته و در سوگ دوری از او، هم‌قطار بازماندگان اولییه یا خانواده‌ی او شده است. معنویت در سفر به معنای درد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست منابع

- ابن طاووس، علی ابن موسی. (۱۳۸۳). *اقبال الاعمال*. ۳ ج. قم: سماء قلم.
- ابن جوزی، یوسف. (۱۳۷۹). *تذکره الخواص*، ترجمه: محمدرضا عطائی، مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.
- ابن قولویه قمی، ابوالقاسم. (۱۳۷۷). *کامل الزیارات*، ترجمه: ذهنی تهرانی. تهران: انتشارات پیام حق.
- ابوالمعالی حسینی، خدیجه. (۱۳۹۰). *پژوهش کیفی از نظریه تا عمل*. تهران: نشر علم.
- ایمانی خوشخو، محمدحسین، پورجم علویجه، افسانه و نادعلی پور، زهرا. (۱۳۹۴). *مطالعات گردشگری*. تهران: جهاد دانشگاهی.
- پاک‌نیا، عبدالکریم. (۱۳۸۳). *اربعین در فرهنگ اهل بیت (ع)*. ماهنامه مبلغان، (۵۲): ۲۱-۳۳.
- تقوی، سیدرضا. (۱۳۶۸). *اربعین در فرهنگ اسلامی*. ترجمه: رضا تقوی‌دامغانی.
- خاکی، غلام‌رضا. (۱۳۹۲). *روش تحقیق گراندیدی در مدیریت (با رویکرد پایان‌نامه‌نویسی)*. تهران: فوژان.
- دوبر، لاری. (۱۳۹۴). *اقتصاد و سیاست‌گذاری گردشگری*. ترجمه: ولی‌الله علی‌زاده و محمدحسین ایمانی خوشخو. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی.
- صنعتی، سمیه. (۱۳۹۰). *سوگواری از منظر مذاهب*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. مشهد: دانشکده الهیات و معارف اسلامی شهید مطهری دانشگاه فردوسی مشهد.
- طبرسی، حسن بن فضل. (ق ۱۳۷۰) *مکارم الاخلاق*، ترجمه میرزا محمدعلی مدرس چهاردهی، قم: ناشر شریف رضی.
- لطفی، مهدی. (۱۳۷۹). *جرعه‌نوش غدیر*. قم: نسیم حیات.
- محدثی، جواد. (۱۳۸۹). *فرهنگ عاشورا*. قم: نشر معروف.
- محقق‌داماد، سید مصطفی. (۱۳۹۵). *گردشگری و معنویت*، اولین کنفرانس گردشگری و معنویت. تهران: دانشگاه علم و فرهنگ
- پژوهشکده حج و زیارت. (۱۳۹۴). *مجموعه مقالات اربعین*. تهران: انتشارات معارف.
- همایون، محمدهادی و بد، مهدیه. (۱۳۹۴). *تبیین انگیزه‌های معنوی گردشگران در سفرهای معنوی*، مطالعه موردی رویداد پیاده‌روی اربعین. اولین کنفرانس گردشگری و معنویت. تهران: دانشگاه علم و فرهنگ.
- Jamal, T. & Robinson, M. (2011). *Handbook of Tourism Studies*. Los Angeles, Calif.: SAGE Publications Ltd.
- Tribe, J. (2009). *Philosophical Issues in Tourism*. Bristol: Channel View Publications.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Manzar journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>). mm

نحوه ارجاع به این مقاله

درودیان، محمدجواد. (۱۳۹۷). منظر معنوی رویداد پیاده‌روی اربعین حسینی. *مجله منظر*. ۱۰ (۴۵): ۴۵-۵۶.

DOI:10.22034/manzar.2018.80491
URL: http://www.manzar-sj.com/article_80491.html

